

Et norrønt mysterium

Illustrasjonsfoto fra Brattalid.

Et norrønt mysterium

- I over fire hundre år levde det mennesker av norrøn avstamning på Grønland.
- Man bygde hus, kirker og klostre.
- Folk drev med jordbruk, jakt, fiske og fangst.
- Befolkningen handlet med mennesker fra Europa.

Fra og med 1400-tallet forsvinner alle skrevne kilder om norrønt liv på Grønland. Hva skjedde med bosetningen? Dette spørsmålet har historikere lurt på i århundrer.

I over fire hundre år levde det mennesker av norrøn avstamning på Grønland. Man bygde hus, kirker og klostre, kultiverte landskapet og skapte seg en framtid i en tid da det var knapphet på jord. Folket på øya i nordvest holdt husdyr som ku, geit, sau og hest, og drev med jakt, fiske og fangst, samtidig som befolkningen drev utstrakt handel. Mange av varene fra Grønland var ettertraktet på fastlandet, og likedan var menneskene lengst nord helt avhengige av å få importert varer fra Europa. Også forholdet til inuittene i nord så ut til å fungere, for fortellingene viser at folkene handlet med hverandre. Men et eller annet gikk galt underveis, for idet vi kommer til 1400-tallet forsvinner alle skrevne kilder om norrønt liv på Grønland.

Bilde: Kirkeruiner på Grønland.

Et norrønt mysterium

- De norrøne bosetningene på Grønland tok til mot slutten av 900-tallet.
- I tre år utforsket den fredløse Eirik Raude det store landet.
- De grønne beiteområdene og de fiskerike fjordene virket fristende på Raude og følget hans.

Den norrøne bosetningen på Grønland tok til i år 982 da vikingen Eirik Raude måtte forlate Island etter å ha blitt dømt fredløs på tinget på grunn av drap. Raude, som i utgangspunktet var fra Jæren, hadde hørt snakk om et land som lå i vest. Sammen med et lite følge bemannet han et havgående skip og satte kursen mot det ukjente landets kyst.

Idet man nådde landet, seilte følget først sørover langs østkysten for å se om det var mulig å leve der. Etter å ha rundet sørenden, nådde man til slutt en del av kysten som bestod av isfrie områder. Her var det dype, fiskerike fjorder og grønne beiteområder som minnet om Norge. For en nordmann medførte dette at det var muligheter for gårdsdrift. I tre år utforsket Eirik Raude og hans følge Grønland før de igjen dro til Island.

Bilde fra Tunulliarfik der Eirik Raude bosatte seg.

Et norrønt mysterium

- Tilbake på Island klarte Eirik Raude å overbevise mange om at det ville være godt å leve på Grønland.
- I det nye landet fantes det store områder med ledig jord.

I år 985 seilte 25 skip mot landet i vest.

Tilbake på sagaøya var Eirik Raudes treårige fredløshet over. Nå ville han forsøke å verve folk slik at man kunne bosette seg permanent i det nye landet. Eirik Raude fortalte derfor om det store landet i vest, som i motsetning til det overbefolkede Island, var ubygd. Der fantes det gode muligheter for et godt liv. Navnet Grønland virket nok også forlokkende på mange islendinger og emigrerte nordmenn, for flere hundre mennesker ble med. I år 985 ble 25 havgående skip utrustet. Menn, kvinner og barn tok fatt på den vågale ferden vestover. Med seg tok de hester, kyr, sauer, geiter og svin. Men underveis fikk flåten store problemer. Flere skip ble knust av isen langs kysten av Grønland, mens andre snudde og dro tilbake. Bare 14 av skipene nådde Grønland.

Illustrasjonsfoto.

Et norrønt mysterium

- På Grønland grunnla man de to bygdene Austerbygd og Vesterbygd.
- I årene som fulgte kom det stadig nye skip med mennesker som søkte en bedre tilværelse.

Nybyggerne var vant til barske forhold i Norge og på Island, så livet på Grønland var neppe noen stor overgang.

På Grønland ble det grunnlagt to bygder: Austerbygd og Vesterbygd. Selv bygde Eirik Raude seg gården Brattalid i det sørvestlige Grønland. I årene som fulgte kom det stadig nye skip med mennesker som søkte lykken og en bedre tilværelse, for fremdeles var det mangel på god jord på Island og i Norge. Snart levde det fem hundre mennesker av norrøn avstamning på Grønland.

For menneskene bød tilværelsen neppe på alt for store utfordringer. Man var vant til barske forhold i Norge og på Island, så Grønland var neppe noen stor overgang. Man var vant til fiske og fangst fra hjemlandet. Å holde husdyr var heller ikke noe nytt. Sannsynligvis var den ubegrensede friheten den største forskjellen fra Island og Norge.

Et norrønt mysterium

- De norrøne innflytterne anla gårdene sine under bratte fjellsider.
- Her var det gressletter som kunne brukes til dyrefôr.
- Fjord og hav bød på rike fiskemuligheter.

Nybyggerne jaktet på rein, sel, hvalross og hval. Jakten kunne være risikabel, men muligheten for godt utbytte var stor.

De norrøne innflytterne anla gårdene sine et godt stykke inne i de grønlandske fjordene. Under de bratte fjellsidene var det både frodig og lunt. Lange og strake sletter og mange fjorder kunne utnyttets. Fjord og hav bød på rike fiskemuligheter. Her var det jord hvor det vokste bjørketrær og gress. Trærne kunne brukes til tømmer, mens gresset gjorde nytte som dyrefôr. Og dyrene trivdes bra så lenge de fikk tilstrekkelig med høy om vinteren. Om sommeren sendte man dem til fjells på beite. For nybyggerne var jakt og fiske en nødvendighet. Det fantes store mengder torsk i havet; i elvene var røye og laks. Man jaktet på rein. Dyret gav ikke bare mat, men også sko, klær og redskaper. I de varmeste månedene kunne man seile nordover på jakt etter sel, hvalross og hval. Slik jakt medførte stor risiko, men muligheten for godt utbytte var desto større. Det er sannsynlig at man traff inuitter på disse ekspedisjonene.

Et norrønt mysterium

- Befolkningen måtte ha hus som holdt på varmen.
- Husene hadde derfor tykke vegger som man isolerte med torvjord.
- Samtidig var det vanlig at husdyrene ble holdt innomhus om vinteren.

Midt i rommet hadde man et ildsted. Man fyrte gjerne med tørket strå og kumøkk.

Den norrøne befolkningen måtte ha hus som holdt på varmen. Vinterens strenge kulde måtte stenges ute, og det var derfor nødvendig at husene hadde tykke og godt isolerte vegger. Torvjord fungerte som isolasjon, og når veggene var flere meter tykke, kunne man holde på varmen. Samtidig var det også vanlig at husdyrene ble holdt innomhus om vinteren. Det er kjent at husene i vikingtiden ble bygd slik at den ene møneveggen stod mot den vanligste vindretningen. I det rommet som lå nærmest denne veggen, hadde man fjøs. På denne måten ble varmen ført fra fjøs og til menneskenes oppholdsrom med trekken. Bakdelen var at det i tillegg til varme også kom lukt fra fjøset. Midt i rommet brant det lystig i et ildsted som ble fyrte med tørket strå og kumøkk. Drivved ble sett på som for verdifull til å brenne. Ekstra belysning fikk man av lamper drevet av selspekk. Toalettfasilitetene besto sannsynligvis av en bekk som rant forbi huset.

Illustrasjonsfoto.

Et norrønt mysterium

- Bygdene på Grønland var i stor grad selvforsynte.
- Man var likevel avhengige av å innføre korn, tre og jern gjennom handel med landene i øst.
- Norske og islandske skip fikk med seg skinn, pelsverk og støttenner tilbake.

Handelsskipene kom som regel hvert år. Noen ganger overvintret de på Grønland.

Bygdene på Grønland var i stor grad selvforsynte, men enkelte varer måtte man importere fra Island og Norge. Både trevirke og jern ble innført gjennom handel med landene i øst. Til en viss grad skaffet man også tømmer gjennom reiser til Markaland (dagens Labrador). Tre var viktig for skipsbygging, mens jern kunne brukes til ulike redskaper som økseblad, knivblad, harpun og sigd. Matvarer som korn til brød, samt sosial og religiøs kontakt, kom også utenfra. Norske og islandske skip fikk på sin side med seg skinn, pelsverk og støttenner fra hval og hvalross tilbake. I Europa ble hvalrosstennene brukt til krusifikser, skrin, bispestaver, sjakkbrikker og jakthorn. Det fortelles også at den norrøne bosetningen eksporterte sau, tau og sel. Det er også kjent at den norrøne befolkningen på Grønland handlet med inuittene i nord. Handelsskip fra Island og Norge kom som regel hvert eneste år, og noen ganger overvintret de på Grønland. Imidlertid gjorde Nord-Atlanterens tøffe forhold at man neppe kunne planlegge når skipene ville ankomme.

Illustrasjonsfoto.

Et norrønt mysterium

- I 1261 ble Grønland en del av Norgesveldet.
- Foruten Norge omfattet Norgesveldet en rekke øyer i Atlanterhavet og områder i Sverige
- For befolkningen på Grønland gav det ekstra trygghet å være en del av et stort rike.

Handelen med utlandet var altså først og fremst knyttet til Island og Norge. I 1261 ble Grønland en del av Norgesveldet, et område som foruten Norge omfattet Island, Færøyene, Orknøyene, Shetland, Hebridene og Man. I tillegg hørte både Bohuslän, Jämtland og Härjedalen til riket som ble styrt fra Norge, som på denne tiden var en betydelig makt i nord.

Man kan spørre seg hvorfor Grønlands befolkning frivillig valgte å bli en del av det norske riket. Svaret ligger sannsynligvis i at det var vanskelig å skaffe tilstrekkelig med nødvendighetsvarer, og at man selv ikke var i stand til å bygge skip som kunne frakte varer over havet til Nidaros eller Bergen. Avhengigheten til Norge gjorde at man valgte en løsning som kunne synes å trygge deres eksistens.

Bilde: Kong Magnus Lagabøtes landslov.

Et norrønt mysterium

- Da kristendommen ble innført i Norge og på Island, fulgte folket på Grønland etter.
- Ikke langt fra Brattalid ble det bygd en kirke som var nesten like stor som Nidarosdomen.
- På Grønland fantes det også munke- og nonneklostre.

Bildet viser en rekonstruksjon av Grønlands første kirke. Det fortelles at Eirik Raudes bygge en kirke til sin kristne kone da hun nektet å dele seng med ham.

Slektskapet til Norge og Island var på mange måter tett, og det var derfor ikke unaturlig at da kristendommen ble innført i de nord-europeiske landene, fulgte den norrøne befolkningen etter. Grønlands første kirke ble bygd allerede tidlig på 1000-tallet. Angivelig var det Eirik Raudes kone Tjodhild som ønsket en kirke. Hun var blitt kristen, men mannen sverget fremdeles til sin gamle tro. Etter sigende bygget han en kirke til henne da hun nektet å dele seng med ham.

I 1124 ble det grunnlagt et bispedømme på Grønland. Gardar kalte man det, bispedømmet som ble underlagt erkebispedømmet i Nidaros i 1152, og som lå ikke langt fra tidligere nevnte Brattalid. I Gardar lå det en kirke som etter forholdene var bemerkelsesverdig stor. Kirken var bare to meter kortere enn Nidarosdomen på 1100-tallet. Slik tradisjonen var, vendte kirken mot Jerusalem. Ved siden av kirken lå biskopens residens som hadde en hall som kunne romme 300 mennesker. I tillegg fantes det både munke- og nonneklostre, samt tjue kirker, på Grønland.

Et norrønt mysterium

Det kunne virke som om det var godt å leve på Grønland, og at Eirik Raudes lovnader om et rikt og gjestmildt land var gyldig. Men så går det fra jevnlig kontakt mellom bosetningen på Grønland og landene i øst gjennom flere hundre år til total stillhet. De siste skriftlige sporene vi har stammer fra et bryllup mellom en norsk mann og en grønlandsk kvinne i 1408. Etter det er det ingen nedskrevet informasjon om livet på øya.

Illustrasjonsfoto. Kvinnen har ingen sammenheng med historien om grønlanderne.

Et norrønt mysterium

- På 1700-tallet reiste en norsk prest til Grønland.
- Han ønsket å misjonere og treffe etterkommerne etter den norrøne befolkningen.
- Da presten kom til Grønland, var alle menneskene borte.
- Det eneste han kunne se var forlatte gårder, kirker og klosterruiner.

Hva hadde skjedd med folket? Hvordan kunne en så stor befolkning plutselig forsvinne etter nesten fem hundre års eksistens?

På 1700-tallet reiste den norske presten Hans Egede til Grønland. Her skulle han etter planen misjonere (man fryktet at folket på Grønland fremdeles var katolikker) og treffe etterkommere etter den norrøne befolkningen på øya. Men Egede fant ingen mennesker med norrønt opphav. Alle var borte. Tilbake lå forlatte gårder, kirker og klosterruiner. Hva hadde skjedd med folket? Hvordan kunne en så vidt stor befolkning plutselig forsvinne etter nesten fem hundre års eksistens? Og hvis den norrøne befolkningen døde ut; hvorfor overlevde da inuittene?

Et norrønt mysterium

- Hva skjedde med folket på Grønland?
- Kanskje forlot man Grønland og dro i stedet til Vinland?
- Ble det for lite handel mellom Norge og Grønland da Svartedauden rammet Europa?
- Ble det for vanskelig å overleve da klimaet ble kaldere på 1300-tallet?

Ettertiden har forsøkt å finne svaret på hva som skjedde med den norrøne befolkningen på Grønland. De siste skriftlige sporene vi har, stammer altså fra et bryllup i 1408. Utgravninger i moderne tid har på sin side påvist skjeletter fra omkring 1450. Samtidig vet vi det ble opprettholdt noe kontakt fram til 1500-tallet. Det er altså ikke slik at den norrøne befolkning forsvant plutselig, men at det heller er snakk om en gradvis nedgang. Teoriene har vært mange, men fremdeles kan vi ikke med sikkerhet si at vi har løsningen på mysteriet omkring etterkommerne av den norrøne befolkningen på Grønland. Under følger noen muligheter.

- Befolkningen forlot Grønland til fordel for Vinland. Her fantes det mer av det som manglet på Grønland, som for eksempel tømmer og rike gressmarker.
- Interessen for handel med Grønland døde ut da hanseatene fikk kontroll over handelen i Nord-Europa. For hanseatene fristet det lite å legge ut på lange og farefylte reiser langt nord. Dette gjorde forholdene vanskeligere på Grønland.
- Svartedauden reduserte Norges befolkning i betydelig grad. Dette førte til mindre etterspørsel etter varer fra Grønland. Kanskje døde mange av menneskene som kjente til seilingsruten til Grønland? Mindre samkvem med Norge var uheldig for befolkningen på Grønland.
- Endring i klima gjorde forholdene verre på Grønland. Da de første norrøne menneskene bosatte seg på øya var klimaet mildt. Fra og med 1300-tallet ble klimaet kaldere, noe som igjen gav ringvirkninger i forhold til dyrking og vekst. Somrene ble kortere, mens vintrene ble lengre og våtere. Samtidig vokste isen, slik

at det ble vanskeligere å seile i nord.

- Snauhogst førte til erosjon. Man hadde hogd ned det som fantes av trær. Dette førte til at jorden ble utsatt for erosjon. Det ble dermed vanskeligere å skaffe dyrefôr.
- Angrep fra pirater. Kilder forteller om engelske skip som angrep og plyndret havner i nord. Andre har på sin side ment at det er mer sannsynlig at man ble angrepet av inuitter. Ingen av disse teoriene har særlig støtte som forklaringsmodell.
- Sykdom eller dårlig helse. Analyser av skjeletter har vist at denne teorien er lite sannsynlig.

I dag kan det virke som om man må legge sammen mange forklaringer for å finne løsningen på mysteriet. Når forholdene gradvis ble dårligere som en følge av kaldere klima, erosjon, mindre fruktbar jord og redusert handel, opplevde befolkningen for alvor at de levde i sivilisasjonens ytterste utpost. Kanskje forlot noen mennesker landet og søkte i stedet lykken lenger sør? Kanskje dro man til Norge, Island eller England? Og muligens var det noen som valgte å bli igjen, men som av ulike årsaker ikke fikk nye etterkommere.

Bilde: Ruinene av Brattalid.

